

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ «ΑΓΙΟΝΟΡΙ»

Η καταστροφή του Δράμαλη

Κείμενα – φωτογραφίες Χρήστου Θανόπουλου

Το πενταγωνικό και άριστα διατηρημένο φράγκικο κάστρο στο Αγιονόρι της νότιας Κορινθίας, είναι η ακρόπολη που στεφανώνει την κορυφή του λόφου όπου βρίσκεται το ομώνυμο χωριό και είναι πραγματικά ένα πολύ αρμονικό κτίσμα. Το κάστρο ελέγχει το πέρασμα του Αγιονορίου, τη λεγόμενη «Κοντοπορεία», την πιο σύντομη, πιο ευρεία αλλά δυσπρόσιτη ορεινή οδό, που περνά ανάμεσα από τα όρη Τρητός και Αραχναίο και οδηγεί από την Αργολική πεδιάδα στην Κόρινθο. Την οδό αυτή είχαν χρησιμοποιήσει τα σπαρτιατικά στρατεύματα του ιστορικού Ξενοφώντα και του βασιλιά Αγησίλαου. Ερχόμενοι από Κόρινθο, εντυπωσιάζει η διέλευση, ανάμεσα από τους περήφανους ορεινούς όγκους Τρητού και Αραχναίου, πριν την είσοδο στο γραφικό χωριό του Αγιονορίου.

Το σημερινό Αγιονόρι είναι ένας γεωργοκτηνοτροφικός οικισμός 300 κατοίκων, σε υψόμετρο 680 μ. Ανήκει στον Δήμο Κορινθίων μαζί με τα γειτονικά χωριά Αγ. Βασιλείου, Χιλιμόδι, Κλένια, Στεφάνι. Στον Τρητό υπήρχε σπηλιά με δύο εισόδους, όπου ζούσε το λιοντάρι της Νεμέας. Ο Ηρακλής έκλεισε την μία είσοδο και μπήκε μέσα στο σπήλαιο, όπου έπνιξε το λιοντάρι. Το σπήλαιο δεν βρέθηκε ποτέ. Η περιοχή ανήκε στην επικράτεια της αρχαίας πόλεως των Κλεωνών, η οποία βρισκόταν στον κάμπο του Αγ. Βασιλείου (πεδιάδα Κουρτέσας), θέση που σήμερα ανήκει στο χωριό Κοντόσταυλος. Η αρχαία Τενέα εκτεινόταν στην περιοχή μεταξύ Χιλιμοδίου και Κλένιας. Περίφημοι είναι οι δίδυμοι κούροι που βρέθηκαν στον Ξερόκαμπο Κλένιας και θαυμάζουμε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κορινθου. Στο Αγιονόρι βρήκαν καταφύγιο οι κάτοικοι της Τενέας μετά τις σλαβικές επιδρομές του 6^{ου} αιώνα. Ο οικισμός του Αγιονορίου αναφέρεται στο «Χρονικόν του Μορέως». Είχε αναπτυχθεί ήδη από το δεύτερο μισό του 10ου αιώνα, με

το όνομα Ενόριον, όπως συμπεραίνουμε από την επίσκεψη σε αυτόν (970) του Οσίου Νίκωνα του Μετανοείτε (+997/8). Σε επιστολή του πάπα Ιννοκέντιου Δ' (1212) αναφέρεται ως Enoia-Ενόριον, σε ανδηγαβικό έγγραφο (1292) Αγιορί-Αινόρι, ενώ σε έγγραφο εσόδων της Καστελλανίας Κορίνθου της φλωρεντινής οικογενείας των Acciaiuoli (ηγεμόνων του Δουκάτου των Αθηνών) κατονομάζεται επίσης ως Αινόρι. Στους τελευταίους υπάγεται και το κάστρο του Αγ. Βασιλείου. Ίσως το Edrisi στο δρόμο από Ισθμό προς Ναύπλιο, που αναφέρει ο Άραβας γεωγράφος Hadrissi στα μέσα του 12ου αιώνα, ταυτίζεται με το Αγιονόρι. Στα τουρκικό κατάστιχο (1461) καλείται Αγιονόρι, που θυμίζει Άγιον Όρος. Τεκμήρια του μεσαιωνικού οικισμού αποτελούν και οι χωροθετημένοι γύρω από το κάστρο 14 υστεροβυζαντινοί ναοί, (οι περισσότεροι μονόχωροι, σε ερειπιώδη κατάσταση) και ερείπια μονής. Πηγή αναφέρει την εγκατάσταση μοναχών από το Άγιον Όρος τον 11ο αιώνα, γεγονός που εξηγεί την ύπαρξη τόσων ναών και τη δημιουργία αξιόλογου βυζαντινού οικισμού. Επίσης έχουν εντοπιστεί δυτικά ελληνοιστικός πύργος και αγγεία 3ου αιώνα π. Χ. και βόρεια ερείπια οικιών. Κάποια κτίσματα είναι μεγαλιθικά (κτισμένα από τεράστιες πέτρες). Η διαδρομή μέσω Αγιονορίου δεν χρησιμοποιούταν συχνά μετά το 1204, γεγονός που οδήγησε στην παρακμή του Αγιονορίου. Ο οικισμός Στεφάνι ιδρύθηκε επί Τουρκοκρατίας από κατοίκους του Αγ. Βασιλείου.

Το κάστρο του Αγιονορίου είναι ένα από τα λίγα καθαρά φράγκικα κάστρα. Πιο γνωστό είναι το «Χλεμούτσι» - Clermont κοντά στην πρωτεύουσα των Φράγκων Ανδραβίδα, εξαγωνικό, με διπλό κέλυφος, θολωτές αίθουσες γύρω από αυλή, χωρίς έκθεση στον ήλιο, (συνδυασμός γαλλικής αρχιτεκτονικής παλατιού – κάστρου και σταυροφορικής αρχιτεκτονικής), άριστα διατηρημένο, μετά και την ολοκληρωτική αποκατάσταση του. Άλλα κάστρα είναι του Κιβερίου (Μύλων Ναυπλίου), της Γλαρέντζας, του Γερακίου, της Άκοβας, της Καρύταινας. Ήταν κυρίως σύμβολα εξουσίας. Στην πραγματικότητα ελάχιστα από αυτά πολιορκήθηκαν. Πρωτόγονα και φτωχικά, σε σχέση με κάστρα της Δυτικής Ευρώπης, απεικονίζουν την ανασφάλεια που ένιωθαν οι μειονότητες των ξένων επικυρίαρχων ανάμεσα στον ελληνικό πληθυσμό. Άλλωστε υπάρχει σαφής διαχωρισμός. Οι Φράγκοι ζουν στο ξώμπουργκο (κάστρο) και οι ντόπιοι στο χωριό.

Μετά την κατάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (1204) από τους φεουδάρχες Γάλλους, Βέλγους, Ιταλούς και τον Βενετικό στόλο της Δ' Σταυροφορίας, δημιουργήθηκαν: α) η Λατινική Αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης (Θράκη, ΒΔ Μ. Ασία, Λέσβος, Χίος, Σάμος), με αυτοκράτορα τον Βαλδουίνο της Φλάνδρας, β) το Βασίλειο της Θεσσαλονίκης (Μακεδονία, Θεσσαλία), με βασιλιά τον Ιταλό Βονιφάτιο τον Μομφερατικό, γ) το Πριγκιπάτο της Αχαΐας με 12 βαρωνίες – επισκοπές, με πρωτεύουσα

την Ανδραβίδα της Αχαΐας και ηγεμόνες τους Γάλλους Γουλιέλμο Σαμπλίτη (επέστρεψε στη Γαλλία το 1209) και τον Γοδεφρίδο Βιλλεαρδουίνο Α' (1209-1218). ὁ Ενετικές κτήσεις έγιναν για μεγάλο διάστημα οι: Κυκλάδες (Δουκάτο του Αιγαίου με επικεφαλής τον Μάρκο Σανούδο και πρωτεύουσα τη Νάξο), Σποράδες, Εύβοια, , Επτάνησα, Μεθώνη, Κορώνη, Κρήτη, Δωδεκάνησα, Κύπρος, ε) το Δουκάτο των Αθηνών (Βοιωτία, Αττική). Η Κορινθία – Αργολίδα (Άργος – Ναύπλιο) ενσωματώθηκαν το 1212 στο Δουκάτο των Αθηνών. Η περιοχή διοικείται μέχρι το 1388 διαδοχικά από τους οίκους των De la Roche, De Brienne και D' Enghien).

Το Πριγκιπάτο της Αχαΐας ήταν το σημαντικότερο και μακροβιότερο φράγκικο κράτος (επιβίωσε μέχρι τέλους του 14^{ου} αιώνα). Οι Βιλλεαρδουίνοι μιλούσαν ελληνικά, είχαν καλές σχέσεις με το λαό και τον κλήρο. Το Πριγκιπάτο είχε οικονομική και στρατιωτική άνθηση. Η τάξη των Ελλήνων αρχόντων ενσωματώθηκε στις κατώτερες βαθμίδες της φεουδαρχικής ιεραρχίας. Ο υπόλοιπος πληθυσμός δηλαδή η τάξη των παροίκων ή βιλλάνων, του «λίου λαού», έως τότε εξαρτημένοι από τη γη (βάσει των ρωμαϊκών προτύπων γαιοκτησίας του Βυζαντίου), έγιναν προσωπικά υποτελείς των κυρίων τους. Το μόνο που άλλαξε για τον πολύ κόσμο ήταν η εξουσία, ελπίζοντας να ζήσουν μια πιο υποφερτή ζωή. Συχνές ήταν οι επιγαμίες και τα παιδιά που προκύπταν ονομαζόντουσαν «γασμούλοι». Το «Χρονικό του Μορέως» είναι η έμμετρη ιστορική αφήγηση του 14^{ου} αιώνα που αφορά πάνω από 100 χρόνια φραγκικής κυριαρχίας στην Πελοπόννησο (1210-1346), έργο γασμούλου ή Έλληνα προσήλυτου στο καθολικισμό. Περιγράφονται σε απλή γλώσσα τα κατορθώματα των Φράγκων. Έχει διασωθεί σε τέσσερις παραλλαγές, ελληνική, αραγωνική, ιταλική, γαλλική.

«...ὄρισεν ἀπάνω στο βουνί και ἔκτισεν ἐν κάστρον
και Μυζηθρά τ' ὀνόμασε, διότι το ἔκραζον οὕτως,
κάστρον λαμπρόν το ἔποικε και μέγα δυναμάριν.»

Το αξιολογότερο ελληνικό Δεσποτάτο του Μυστρά ξεκίνησε την πορεία του το 1262, όταν ο Φράγκος ηγεμόνας της Αχαΐας Γουλιέλμος Βιλλεαρδουίνος μετά την ήττα του στη μάχη της Πελαγονίας (κοντά στην Καστοριά) το 1259 , όπου είχε σπεύσει να βοηθήσει τον πεθερό του δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Β' , συνελήφθη αιχμάλωτος από τους Βυζαντινούς. Αναγκάστηκε να παραχωρήσει στον Βυζαντινό αυτοκράτορα της Νίκαιας Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο ως λύτρα για την απελευθέρωση του ορισμένα εδάφη της Λακωνίας και τα κάστρα της Μονεμβασιάς, της Μάνης, του Μυστρά και του Γερακίου. Η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης έγινε από τον Μιχαήλ Η' το 1261. Στα πρώτα βήματα του το Δεσποτάτο ήταν μια ελληνική σφήνα στη φραγκοκρατούμενη και

βενετοκρατούμενη Πελοπόννησο. Τα κάστρα της Καρύταινας και της Άκοβας περιήλθαν στους Βυζαντινούς αργότερα (1318-1320). Το ημιαυτόνομο Δεσποτάτο του Μυστρά ουσιαστικά ιδρύθηκε το 1348, επεκτάθηκε σταδιακά σε ολόκληρη την Πελοπόννησο και επιβίωσε έως το 1460. Δινόταν ως ηγεμονία στους συγγενείς των αυτοκρατόρων. Παρατηρήθηκε άνθηση των τεχνών και των γραμμάτων, στα τελευταία 100 χρόνια πριν την Τουρκοκρατία.

Η ανάβαση στο κάστρο είναι εύκολη, καθώς η κλίση του λόφου είναι χαμηλή και ο αμαξιτός δρόμος περνά ανάμεσα από τις κεραμοσκεπείς οικίες του χωριού και καταλήγει κοντά στην κορυφή. Ο επισκέπτης περνά πρώτα από τον μοναδικό ακέραια σωζόμενο σταυρεπίστεγο ναό των Αγίων Αναργύρων 14^{ου} αιώνα με ζωγραφικό διάκοσμο (1325-6).

Το κάστρο Αγιονόρι (1377-1450) κτίστηκε από τους Φράγκους στα ερείπια παλαιότερου υστεροβυζαντινού φρουρίου, «γουλά» ή κουλά (δηλαδή ακρόπολη κάστρου), που ίσως είχε πολιορκηθεί κατά την διετή φράγκικη κατάκτηση της Πελοποννήσου. Πιθανόν να υπήρχε ευρύτερη ζώνη τείχους που προστάτευε τον οικισμό. Έχει οπτική επαφή με τον Ακροκόρινθο, τη Λάρισα (κάστρο Άργους), το Αρμενόκαστρο Καπαρελίου Αργολίδας. Αποτελεί τυπικό παράδειγμα φεουδαρχικού κάστρου με σύνθετη λειτουργία, διοικητικό κέντρο κατοικία και σύμβολο επίδειξης, για τον έλεγχο του στρατηγικής σημασίας περάσματος ή Κλεισούρας του Αγιονορίου («Κοντοπορείας»), αλλά και της αγροτοκτηνοτροφικής παραγωγής της ευρύτερης περιοχής. Η οικοδόμηση του έγινε μετά την φράγκικη κατάκτηση, σταδιακά και βάσει ενιαίου σχεδιασμού.

Το κάστρο σχηματίζει πεντάγωνο με ορθογώνιους πύργους στις ακμές και μεταπύργια (τείχη ανάμεσα στους πύργους). Αρχικά οικοδομήθηκαν οι δύο ψηλοί (τριώροφοι) ισχυροί πύργοι στην ευπρόσβλητη νότια πλευρά του λόφου, με τη μικρή κλίση και χρησίμευαν ως χώροι διαμονής και αποθήκευσης. Στη συνέχεια ολοκληρώθηκε ο αμυντικός περίβολος με τους τρεις χαμηλότερους (διώροφους) πύργους, στη δυσπρόσιτη – βραχώδη, βόρεια πλευρά, ελαφρώς υπερυψωμένους σε σχέση με τα τείχη. Σώζονται έως το ύψος των μεταπυργίων και δεν φαίνεται να είχαν κενούς χώρους στο εσωτερικό τους. Στην τελική φάση ανεγέρθηκαν τα κτίρια διοίκησης, κατοικίας και αποθηκών εντός των τειχών. Υπάρχει μακριά δεξαμενή με υδατοστεγές επίχρισμα για νερό ή σιτηρά στην ανατολική πλευρά. Ο περιδρομος είναι ασυνεχής, διακόπτεται από τους πύργους. Η πύλη του κάστρου ενσωματωμένη στο βόρειο μεταπύργιο, περιβάλλεται εξωτερικά από προτείχισμα με δεύτερη πύλη, το οποίο δημιουργεί τριγωνικό κλωβό, εντός του οποίου οι πολιορκητές θα ευρίσκοντο κάτω από διασταυρούμενα πυρά από τρεις διαφορετικές κατευθύνσεις ταυτοχρόνως.

Ο πύργος 1 της νότιας πλευράς αποτελείται από δύο ορόφους και δώμα. Στον πρώτο όροφο διαμορφώνεται κινιστέρνα με θολωτή οροφή, όπου ανοίγεται καταπακτή για την υδροληψία. Στον δεύτερο όροφο που υπάρχει επίσης θολωτή οροφή και καταπακτή για την πρόσβαση στο δώμα, διαμορφώνεται παρεκκλήσι με την αψίδα εγγεγραμμένη στο πάχος του ανατολικού τοίχου. Η πρόσβαση στο χώρο γίνεται μέσω μικρής θύρας στον δεύτερο όροφο, τοποθετημένης κατά 3,20 μ. ψηλότερα από το επίπεδο της αυλής.

Ο πύργος 2 της νότιας πλευράς είναι επίσης τριώροφος. Ο πρώτος όροφος είναι στεγασμένος με ημισφαιρικό θόλο και χρησίμευε ως αποθήκη ή δεξαμενή. Στον δεύτερο όροφο υπάρχει είσοδος στα 3,70 μ. πάνω από την αυλή. Η οροφή του είναι ξύλινη με καταπακτή για την άνοδο στον ανώτερο όροφο. Ο τρίτος όροφος έχει ξύλινη οροφή, με καταπακτή για την πρόσβαση στο δώμα και διαθέτει τρεις τοξοθυρίδες (κατακόρυφα, επιμήκη, στενά ανοίγματα) και δύο παράθυρα. Για την οικοδόμηση του κάστρου χρησιμοποιήθηκαν αδροδουλεμένοι ασβεστόλιθοι, τοποθετημένοι κατά στρώσεις, με ασβεστοκονίαμα και πλίνθους ανάμεσα στις πέτρες. Το κάστρο αποκαταστάθηκε πλήρως το 2015 από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού και την Εφορεία Αρχαιοτήτων Κορινθίας, με τα προγράμματα ΕΣΠΑ – Επιχειρησιακό πρόγραμμα 2007 -2013. Έχει γίνει εξαιρετική δουλειά και το αποτέλεσμα είναι εντυπωσιακό. Το κάστρο είναι σχετικά μικρών διαστάσεων και οι αρμονικές αναλογίες του είναι χάσμα οφθαλμών! Δυστυχώς δεν έχει μόνιμο προσωπικό φύλαξης και ανοίγει περιστασιακά για τους επισκέπτες.

Το Αγιονόρι όμως δεν είναι τόσο γνωστό για το έξοχο δείγμα φρουριακής αρχιτεκτονικής της Φραγκοκρατίας, αλλά επειδή είναι συνυφασμένο με μια σημαντική καμπή της Επανάστασης του 1821, την κάθοδο και την καταστροφή του Δράμαλη (1822). Ο Μαχμούτ Πασάς της Λάρισας (1780-1822), γεννήθηκε στη Δράμα, εξ ου και το προσωνύμιο Δράμαλης. Στρατηγική ιδιοφυΐα, ανήλθε στις ανώτατες βαθμίδες της στρατιωτικής οθωμανικής ιεραρχίας, προστατευόμενος της μητέρας του Σουλτάνου Μαχμούτ Β΄ (1808-1839) και του μεγάλου βεζύρη Χαλέτ. Προήχθη σε σερασκέρη (αρχιστράτηγο) και κατά τον Τούρκο ιστορικό Τζεβντέτ πασά προοριζόταν να αντικαταστήσει τον Σεγίδ Αλή πασά, αρχιστράτηγο και διοικητή (βαλή) Πελοποννήσου, ο οποίος θεωρήθηκε ανίκανος και είχε παυτεί από το αξίωμα του. Η επανάσταση είχε στεριώσει στην Πελοπόννησο και εν μέρει στην Στερεά Ελλάδα. Έχει προηγηθεί: η άλωση της Τριπολιτσάς, οι νικηφόρες μάχες Γραβιάς, Βρυσακίων, Βασιλικών, η καταστροφή του Γαλαξειδίου και η πυρπόληση της τουρκικής φρεγάτας στην Ερεσσό Λέσβου. Το 1822 μπήκε με την πτώση του Αλή Πασά, την καταστροφή της Νάουσας (καταστολή επανάστασης στη Μακεδονία), καταστροφή Χίου, πυρπόληση τουρκικής ναυαρχίδας, πανωλεθρία στο Πέτα, πτώση Σουλίου. Ο Χουρσίτ πασάς μετά την

καταστολή της ανταρσίας του Αλή Πασά και την επικράτηση του στην Ήπειρο, είχε αποκτήσει τεράστιο κύρος. Λίγο μετά τα μέσα Ιουνίου ετοίμαζε στρατιά στη Λάρισα για να συντρίψει την επανάσταση, στην κυριότερη εστία της, την Πελοπόννησο και ανέθεσε την αρχηγία της στον Μαχμούτ Πασά (Δράμαλη). Η στρατιά, περί τα μέσα Ιουνίου 1822 ξεκίνησε από τη Λάρισα και περιλάμβανε κατά τον Τρικούπη 30.000 άτομα συνολικά, 24.000 πολεμιστές, τα $\frac{3}{4}$ έφιπποι. Οι περισσότεροι από τους πεζούς ήταν Αλβανοί, με πολλά πυροβόλα και πλήθος φορτηγών ζώων. Ο Δράμαλης τον πρώτο χρόνο της επανάστασης είχε καταστείλει την εξέγερση σε: ΝΑ Θεσσαλία, Άγραφα (Ασπροπόταμος), Πατρατζίκι (Υπάτη), Αγ. Μαρίνα (Φθιώτιδα). Κατά την κάθοδο του στην νότιο Ελλάδα έσπειρε τον τρόμο. Οι Στερεοελλαδίτες δεν μπόρεσαν να του αντισταθούν. Πυρπόλησε τη Θήβα και έστειλε τον Τσερχατζή Αλή πασά με 500 άνδρες στη Χαλκίδα, για να καθυποτάξουν την Εύβοια. Στην Αθήνα που είχε απελευθερωθεί από την 10^η Ιουνίου 1822, οι υπερασπιστές της Ακρόπολης (ο Ιωάννης Βλάχος με 500 άνδρες) αποφάσισαν να παραμείνουν στις θέσεις τους και έστειλαν τα γυναικόπαιδα στη Σαλαμίνα και την Αίγινα. Τελικά ο Δράμαλης δεν πέρασε από την Αθήνα. Κατευθύνθηκε μέσω Δερβενοχωρίων προς Μεγαρίδα, Ισθμό. Τα Μεγάλα Δερβένια (στενά) και οι διαβάσεις των Γερανείων έμειναν αφύλακτες καθώς 600 Τριπολιτσιώτες υπό τους Ρήγα Παλαμήδη και Γεώργιο Σέκερη αποχώρησαν. Ο Δράμαλης την 6^η Ιουλίου έφθασε στην Κόρινθο. Ο φρούραρχος του Ακροκορίνθου Αχιλλέας Θεοδωρίδης διέταξε τη σφαγή του Κιαμήλ μπέη και αποχώρησε χωρίς να προβάλλει αντίσταση. Ο Δράμαλης κατέλαβε τον Ακροκόρινθο με το χαρέμι και τους θησαυρούς του Κιαμήλ μπέη (8 Ιουλίου 1822). Παντρεύτηκε τη χήρα του Κιαμήλ μπέη. Ο Γιουσούφ πασάς της Πάτρας πρότεινε στην κοινή τους σύσκεψη την διαίρεση της στρατιάς του Δράμαλη σε 3 τμήματα. Το πρώτο τμήμα θα προωθειτο προς Πάτρα, το δεύτερο προς Καλάβρυτα και το τρίτο προς Αργολίδα και κατόπιν όλα μαζί θα συνέκλιναν προς Τριπολιτσά. Ο Δράμαλης δεν συμφώνησε, άφησε ισχυρή φρουρά στον Ακροκόρινθο και προωθήθηκε με το υπόλοιπο στράτευμα στην αργολική πεδιάδα. Είχε την άποψη, που τελικά αποδείχτηκε εσφαλμένη, ότι έπρεπε η στρατιά να κινείται ολόκληρη, ώστε να είναι αήττητη. Την επόμενη μέρα έφθασε στην έρημη πόλη του Άργους. Οι κάτοικοι του είχαν καταφύγει στους Μύλους. Με την άφιξη του στην Κόρινθο, είχε στείλει ιππείς στο πολιορκημένο από τους Έλληνες Ναύπλιο και ειδοποιούσε τους Τούρκους να μην παραδοθούν αλλά να περιμένουν ενισχύσεις. Η κυβέρνηση και οι βουλευτές κατέφυγαν έντρομοι σε δύο υδραϊκά πλοία. Από τον ίδιο πανικό κατελήφθησαν και οι πολιορκητές του Ναυπλίου και έλυσαν την πολιορκία. Εν τω μεταξύ ο Κολοκοτρώνης είχε περάσει από Πάτρα και Τριπολιτσά. Ο Αντώνης Κολοκοτρώνης με 300 άνδρες είχε φθάσει στον Αγ. Γεώργιο Νεμέας, ενώ ο Πλαπούτας με 1.200 άνδρες καθ' οδόν για τον Ακροκόρινθο, έμαθε ότι έχει ήδη καταληφθεί από τους Τούρκους του Δράμαλη και κατευθύνθηκε προς Σχοινοχώρι, κλείνοντας τις

διαβάσεις προς Τριπολιτσά. Ο Κολοκοτρώνης βρέθηκε στον Αχλαδόκαμπο σε σύσκεψη με τους: Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, Δημήτριο Υψηλάντη, Παπαφλέσσα, Παναγιώτη Κρεβατά και τον Πάνο Κολοκοτρώνη (γιο του Θεόδωρου). Ο Κολοκοτρώνης βέβαιος για τις προθέσεις του Δράμαλη, που σκόπευε να φθάσει στην Αργολίδα και να προωθηθεί στην Τριπολιτσά, πήρε την έγκριση εφαρμογής του σχεδίου του. α) Να καταληφθούν επίκαιρες θέσεις για την απομόνωση του Δράμαλη στην Αργολίδα. β) Να καταληφθεί το παλιό κάστρο του Άργους ώστε να απασχολούνται αρκετές τουρκικές δυνάμεις και να χαθεί πολύτιμος για τους εχθρούς χρόνος. γ) Να καταπονηθούν από πείνα και δίψα. Ο Γέρος του Μοριά, με την βροντερή φωνή ξεσήκωσε τους Έλληνες, έστησε το στρατηγείο του στους Μύλους, διέταξε να κάψουν τα αποθηκευμένα σιτηρά. Λόγω ανομβρίας τα πηγάδια είχαν στερέψει. Κοντά του έσπευσαν ο ανιψιός του Νικηταράς (Νικήτας Σταματελόπουλος) προερχόμενος από την Ρούμελη, ο Παπαφλέσσας, ο Πλαπούτας κ.α. Οι Δημήτριος Υψηλάντης, Αντώνης Κουμουσιώτης, Θεόδωρος Ζαχαρόπουλος, Γιωργάκης Ιωάννη Μαυρομιχάλης, Πάνος Κολοκοτρώνης, Ηλίας Τσαλαφάτινος, Π. Μπαρμπιτσιώτης, με 700 άνδρες εισήλθαν στο ερειπωμένο φρούριο του Άργους (12 Ιουλίου). Έγινε κατάληψη επίκαιρων θέσεων σε: Κιβέρι, Κεφαλάρι, χωριό Ζαχαριά ΝΔ των Δερβενακίων, Δερβενάκι, Στεφάνι, Αγιονόρι. Ο Δράμαλης τσίμπησε το δόλωμα και πολιορκούσε την ακρόπολη του Άργους, προσπαθώντας να την καταλάβει. Όταν ο Κολοκοτρώνης ενισχύθηκε στους Μύλους, διεμήνυσε στον Υψηλάντη να εγκαταλείψει το φρούριο του Άργους. Ο Πλαπούτας έκανε κίνηση αντιπερισπασμού και διέφυγαν από το φρούριο 450 Έλληνες υπό τους Δ. Υψηλάντη, Π. Κολοκοτρώνη, Γ. Μαυρομιχάλη. Σε αποτυχημένη έξοδο σκοτώθηκαν 200 Έλληνες. Ύστερα από «κεραυνώδεις» πυροβολισμούς από όλες τις κατευθύνσεις των επαναστατών, που είχαν περικυκλώσει την αργολική πεδιάδα, επί τρεις μέρες κατά των Τούρκων, τελικά την 23^η Ιουλίου οι πολιορκημένοι Έλληνες διέφυγαν από το φρούριο του Άργους και ενώθηκαν με τις υπόλοιπες δυνάμεις. Τότε ο Δράμαλης προχώρησε και κυρίευσε το Ναύπλιο, αλλά ο ελληνικός στόλος τον εμπόδισε να καταλάβει το Μπούρτζι, στην είσοδο του λιμένα. Ο τουρκικός στόλος δεν μπόρεσε να ανεφοδιάσει τον Δράμαλη. Ο Δράμαλης διέταξε τον Τούρκο φρούραρχο να βομβαρδίσει το Μπούρτζι. Παρατηρήθηκε έλλειψη ζωοτροφών, νερού και σιγά – σιγά άρχισαν να λείπουν και τα τρόφιμα. Ο Κολοκοτρώνης παρενοχλούσε και εξαντλούσε τον στρατό του Δράμαλη με συνεχείς αψιμαχίες. Συγχρόνως είχε αποκλείσει κάθε προσπάθεια επικοινωνίας του με τον Χουρσίτ Πασά, για έκκληση ενισχύσεων. Οι Βιλιώτες και Περαχωρίτες φύλαγαν από την 10^η Ιουλίου τις διαβάσεις των Γερανείων. Ο Δράμαλης με τον στρατό του είχαν εγκλωβιστεί επί 2 εβδομάδες στην αργολική πεδιάδα, δεν είχαν καν σταθεροποιήσει τις θέσεις τους, υποφέροντας από πείνα, δίψα, τύφο. Ισχυρή δύναμη τουρκικού ιππικού κατευθύνθηκε

προς Κεφαλάρι για σφυγμομέτρηση Ελλήνων, αλλά επέστρεψε άπρακτη, χωρίς αναμέτρηση (24 Ιουλίου). Ο Δράμαλης κάλεσε τους Έλληνες να συνθηκολογήσουν και να τους δοθεί γενική αμνηστία. Μετά την αρνητική απάντηση των Ελλήνων προσποιήθηκε ότι θα προχωρήσει προς Τριπολιτσά.

Με καταρρακωμένο ηθικό αποφάσισε να επιστρέψει στην Κόρινθο για να ανεφοδιαστεί από τον τουρκικό στόλο και από την Πάτρα. Είχε να επιλέξει μια από τις τέσσερις οδούς από την αργολική πεδιάδα προς την Κόρινθο. Η διαδρομή του περάσματος Αγιονορίου είναι: Αργολίδα, Πρόσυμνα (Μπερμπάτι), Αγιονόρι, Κλένια, Κόρινθος. Τα άλλα τρία περάσματα είναι αυτό του στενού των Δερβενακίων («Αφεντικός» δρόμος, λιθόστρωτο σε μεγάλο μέρος, πρόκειται για τη χαράδρα μεταξύ Αγριλόβουνου-Παναγόρραχης, καταλήγει στην πεδιάδα Κουρτέσας ή Αγ. Βασιλείου), του Αγ. Σώστη ή Αγ. Βασιλείου (δύσβατο, ανηφορικό, προερχόμενο από το χωριό Χαρβάτι (Μυκήνες), περνάει μεταξύ Παναγόρραχης- Τρικόρφου (Τρητού), μέσω μονής Αγ. Σώστη, Αγ. Βασιλείου, καταλήγει στην πεδιάδα της Κουρτέσας) και του Αγ. Γεωργίου-Νεμέας (ομαλό, ευρύ, μακρύτερο) ξεκινά από το χωριό Φίχτια, καταλήγει στην πεδιάδα της Κουρτέσας). Ο Κολοκοτρώνης αντιλήφθηκε τις προθέσεις του Δράμαλη και παρά τα ειρωνικά σχόλια του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και άλλων οπλαρχηγών, με 2.500 άνδρες κατέλαβε το ύψωμα του Αγ. Γεωργίου (κοντά στη Νεμέα), που δεσπόζει της διαβάσεως των Δερβενακίων. Στον Αγ. Γεώργιο έμειναν 1.500 άνδρες, 700 στο Δερβενάκι, 150 στο χωριό Ζαχαριά. Ο Νικηταράς και οι Φλεσσαίοι (ο Γρηγόριος Δικαίος ή Παπαφλέσσας και ο αδελφός του Νικήτας Φλέσσας με 400 άνδρες) κατέλαβαν επίκαιρες θέσεις στο Στεφάνι και στο Αγιονόρι αντίστοιχα, ανατολικά των Δερβενακίων. Ο Κολοκοτρώνης ειδοποιημένος από τις σκοπιές για την πορεία του Δράμαλη, έσπευσε στα Δερβενάκια και ανεβασμένος σε μια στέγη εμψύχωνε τους άνδρες. Έδωσε κουράγιο υποσχόμενος τους θησαυρούς που κουβαλούσαν οι πασάδες: «Έλληνες, σήμερα εγεννήθημεν και σήμερα θα πεθάνωμεν για την σωτηρίαν της πατρίδος και την εδικήν μας..» Έστειλε 700 άνδρες υπό τον Γ. Δημητρακόπουλο στο λόφο Αγριλοβούνι, όπου είχε κτιστεί προμαχώνας. Στην Παναγόρραχη ήταν ο Αντώνης Κολοκοτρώνης και άλλοι οπλαρχηγοί με 700 άνδρες. Στο Παληόχανο είχαν προωθηθεί διάφοροι οπλαρχηγοί, στις Χρυσοκουμαριές ο Θ. Κολοκοτρώνης με 800 άνδρες, στο χωριό Ζαχαριά ο παπά Δημήτρης Χρυσοβιτσιώτης με 150 άνδρες. Ο Κολοκοτρώνης για να μειώσει την πιθανότητα στροφής των Τούρκων προς Αγ. Γεώργιο τοποθέτησε σε ψηλή ράχη μεταξύ των στενών Αγ. Γεωργίου και Δερβενακίων ζώα με κάπες και φέσια που έδιναν την εντύπωση ψευδοστρατεύματος. Το μεσημέρι της 26^η Ιουλίου 1822 η εμπροσθοφυλακή της στρατιάς του Δράμαλη, που την αποτελούσαν Αλβανοί, έφθασε στο Παληόχανο και ύστερα από προσπάθειες συνενόησης και αναμονής μιάμιση ώρα, άρχισαν να πέφτουν πυροβολισμοί από τους

Έλληνες που ήταν ακροβολισμένοι σε Παναγόρραχη, Αγριλοβούνι, Χρυσοκουμαριές. Όσοι γλύτωναν έτρεχαν ανατολικά προς την ανηφορική δίοδο του Αγ. Σώστη που ήταν αφύλακτη. Το κύριο σώμα του Δράμαλη, αφού εισήλθε στα στενά των Δερβενακίων λόγω των καταϊγιστικών ελληνικών πυρών ωθήθηκε προς το ύψωμα του Αγ. Σώστη, όπου προσέτρεξαν, όσο γρήγορα μπορούσαν, ο Νικηταράς και οι Φλεσσαίοι από το Στεφάνι, ειδοποιημένοι με σήματα καπνού. Ένα μέρος της στρατιάς πρόλαβε και πέρασε στην πεδιάδα της Κουρτέσας. Η μάχη μεταβλήθηκε σε σφαγή των Τούρκων και Αλβανών, οι οποίοι βρέθηκαν επί μισή ώρα ανάμεσα στα φονικά πυρά των: Νικηταρά, Φλεσσαίων, Κεφάλα, Ευμορφόπουλου, Αντ. Κολοκοτρώνη κ.α. Οι απώλειες των εχθρών ανήλθαν σε 3.000 άνδρες, νεκρούς και τραυματίες. Ο Δράμαλης αποσύρθηκε στην Τίρυνθα (Γλυκειά). Την τρίτη μέρα, την νύκτα της 27^{ης} προς 28η Ιουλίου 1822 ο Δράμαλης με την κύρια δύναμη του προσπάθησε να περάσει από τη διάβαση του Αγιονορίου. Είχε μάθει ότι η χαράδρα του Μπερμπατίου (Πρόσυμνας) ήταν αφύλακτη. Ο Δράμαλης στράφηκε με την κύρια δύναμη προς στο ορεινό χωριό Στεφάνι με τα πολλά νερά, (όπου βρισκόταν ο Νικηταράς με μικρή δύναμη), έχοντας αφήσει μικρό τμήμα της στρατιάς να απασχολεί τους Φλεσσαίους στο Αγιονόρι. Οι άνδρες του Νικηταρά υπέστησαν απώλειες και κινήθηκαν προς Αγιονόρι, όπου στις απέναντι πλαγιές, караδοκούσαν οι Φλεσσαίοι με τους άνδρες τους. Πυροβολήθηκε μια καμήλα που μετέφερε μπαρούτι και η έκρηξη που ακολούθησε προκάλεσε σύγχυση στους Τούρκους. Οι Τούρκοι βρέθηκαν σε διασταυρωμένα πυρά και αποδεκατίστηκαν από τους Έλληνες που εφορούσαν συνεχώς εναντίον τους. Οι γυναίκες του Αγιονορίου βοηθούσαν τους πολεμιστές πετώντας πέτρες από ψηλά. Χάθηκαν άλλοι 600 εχθροί. Ο Νικηταράς με λίγους άνδρες κατεδίωξε τους Τούρκους, καθώς οι περισσότεροι Έλληνες θαμπωμένοι από τα πλούσια λάφυρα σταμάτησαν. Όσοι Τούρκοι διασώθηκαν, σκορπίστηκαν στα γύρω μέρη. Η αποδεκατισμένη στρατιά (είχε χαθεί το 1/5 των ανδρών) μαζί με τον Δράμαλη επέστρεψαν στον Ακροκόρινθο. Δεν είχε προνοήσει ο Δράμαλης να καταλάβει τα στενά, ώστε σε περίπτωση αποτυχίας της εκστρατείας στην Αργολίδα, να έχει εξασφαλισμένη την επιστροφή του στην Κόρινθο. Οι Έλληνες απέκοψαν κάθε διέξοδο του Δράμαλη από την Κόρινθο προς τη Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Οι προσπάθειες του Δράμαλη για εκστρατείες προς Κιάτο-Βασιλικό, Ναύπλιο, Μεγαρίδα, απέτυχαν χάρις στις δυνάμεις των: Κολοκοτρώνη, Υψηλάντη, Νικηταρά, Πλαπούτα, Παπαφλέσσα, Γενναίου Κολοκοτρώνη, Γιατράκου, Χριστόπουλου, κ.α. Ο Δράμαλης πέθανε τέλη Οκτώβριου ή Νοεμβρίου 1822, σε ηλικία 42 ετών, από λύπη, ίσως κτυπημένος από τύφο. Το υπόλοιπο της στρατιάς κατέληξε στην Πάτρα, αφήνοντας 500 άνδρες φρουρά στον Ακροκόρινθο. Η φλόγα της Επανάστασης παρέμεινε αναμμένη. Το Ναύπλιο καταλήφθηκε τη βροχερή νύκτα της 29^{ης} Νοεμβρίου 1822, ύστερα από

καταδρομική αναρρίχηση με σκάλες στις επάλξεις του Παλαμιδίου του Σταΐκου Σταϊκόπουλου και 350 ανδρών του. Οι Τούρκοι εξαντλημένοι από την πείνα και τις ασθένειες παραδόθηκαν στον Κολοκοτρώνη. Ο Κολοκοτρώνης θεωρήθηκε «σωτήρας της πατρίδας» και η κυβέρνηση τον ανακήρυξε αρχιστράτηγο του Μοριά. Σήμερα στα Δερβενάκια δεσπόζει η μαρμάρινη μορφή του Κολοκοτρώνη. Αντίστοιχα ο ορειχάλκινος ανδριάντας του Νικητάρá βρίσκεται δίπλα στην αμαξιτή οδό, έναντι του Αγιονορίου, για να θυμίζει σε όλους τη νίκη των Ελλήνων.

Οι κρίσιμες μάχες στα Δερβενάκια και στο Αγιονόρι διέσωσαν την ελληνική Επανάσταση. Το σημερινό Αγιονόρι είναι ένα υπέροχο, ήσυχο χωριό. Οφείλουμε όλοι να το επισκεφθούμε και να αποτίσουμε φόρο τιμής στους προγόνους μας, που με ηρωισμό και αυτοθυσία μας χάρισαν την ελευθερία. Δυστυχώς το άριστα διατηρημένο, αλλά μονίμως κλειστό φράγκικο κάστρο, δεν είναι εύκολο να το επισκεφθεί κάποιος στο εσωτερικό του. Θα μπορούσε να είναι ένα μοναδικό τουριστικό αξιοθέατο. Αν τύχει της ανάλογης προβολής, το χωριό και η γύρω περιοχή θα αναβαθμιστούν. Υπάρχει η δυνατότητα να γίνει η ελληνική εκδοχή του γαλλικού οχυρωμένου μεσαιωνικού χωριού Saint Michelle. Θα συνέρρεαν οικογένειες με παιδιά να το θαυμάσουν, να αγοράσουν βιβλία, παιχνίδια, σουβενίρ, εμπνευσμένα από το Μεσαίωνα, το Βυζάντιο, τους ιππότες, τη Φραγκοκρατία και το 1821. Στο θερινό «Φεστιβάλ του Αγιονορίου» όλα θα ήταν σημαιοστολισμένα. Οι διαλέξεις, οι συναυλίες και τα θεατρικά δρώμενα στο σύγχρονο θέατρο που θα ανεγειρόταν δίπλα στην είσοδο του κάστρου, θα μαγνήτιζαν το ενδιαφέρον Ελλήνων και ξένων. Στην Ηλεία άλλωστε κάθε καλοκαίρι λαμβάνει χώρα το «Διεθνές Φεστιβάλ Τέχνης και Πολιτισμού Δήμου Ανδραβίδας-Κυλλήνης» και το «Φεστιβάλ Αναβίωσης Μεσαιωνικών Δρώμενων», με επίκεντρο το κάστρο «Χλεμούτσι». Η ειδοποιός διαφορά του Αγιονορίου από άλλα μέρη, είναι ότι το χωριό και το κάστρο του αποτελούν μια ενότητα, σε εντυπωσιακό ορεινό περιβάλλον, που σχετίζεται με το 1821 και βρίσκεται σε μικρή απόσταση από την Αθήνα.

Βιβλιογραφία

- Αρβελέρ-Γλύκατση Ελένη, Αναστός Μίλτων, Βρυώνης Σπύρος, Γιαννακόπουλος Κωνσταντίνος, Ζαχαριάδου Ελισάβετ, Κόλιας Ηλίας, Λαίου Αγγελική, Μαλτέζου Χρύσα, Nicol Donald, Νικολόπουλος Παναγιώτης, Παπαδόπουλος Θεόδωρος, Οικονομίδης Νικόλαος, Σβορώνος Νικόλαος, Τατάκης Βασίλειος, Φασουλάκης Στέργιος, Χατζηδάκης Μανώλης, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Βυζαντινός Ελληνισμός, Μεσοβυζαντινοί και Υστεροβυζαντινοί Χρόνοι (1071-1453), Τόμος Θ', Εκδοτική Αθηνών Α. Ε., Αθήναι 1980

- Βακαλόπουλος Απόστολος, Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, Γιαννόπουλος Ιωάννης, Δεσποτόπουλος Αλέξανδρος, Δρούλια Λουκία, Κούκκου Ελένη, Κουμαριανού Αικατερίνη, Παπαδόπουλος Στέφανος, Σφυρόερας Βασίλειος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1830), Τόμος ΙΒ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήναι 1975
- Διαλέξεις για το κοινό του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών
- Παπαχατζής Νικόλαος, Αρχαία Κόρινθος, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1996
- Μόνιμη έκθεση Βυζαντινού Μουσείου Άργους
- Ξενάγηση Σταύρου Αρβανιτόπουλου, Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας
- Καλοκαιρινός Κώστας, Ιστορία Ρωμαϊκή και Βυζαντινή 146 π.Χ. – 1453 μ.Χ., Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήναι 1976
- Ματαράση Α., Παπασταματίου Σ., Ιστορία των Νεώτερων και Νεώτατων Χρόνων, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήναι 1974
- [https://www. Prototheme.gr>article.agionori](https://www.Prototheme.gr>article.agionori)> Πρώτο Θέμα: Μια κρυμμένη γωνιά Ιστορίας στην Κορινθία 2/12/19
- el. Wikipedia.org/wiki/Μάχη_του_Αγιονορίου
- <https://www.kastra.eu>castlegr>>Κάστρο Αγιονορίου-Ελληνικά κάστρα

Το κάστρο Αγιονόρι The Agionori castle

Το κάστρο, σε κορυφή λόφου στο νότιο τμήμα της Κορινθίας, αποτελεί τυπικό παράδειγμα φεουδαρχικού κάστρου με σύνθετη λειτουργία - διοικητικό κέντρο, κατοικία και σύμβολο επίδειξης, για τον έλεγχο του στρατηγικής σημασίας δρόμου της *Κοντοπορείας*, αλλά και της αγροκτηνοτροφικής παραγωγής της ευρύτερης περιοχής. Από τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει η οικοδόμησή του μετά την φράγκικη κατάκτηση, σταδιακά και βάσει ενιαίου σχεδιασμού.

Περιμετρικά του λόφου είχε αναπτυχθεί οικισμός ήδη από το β' μισό του 10ου αιώνα, όπως συμπεραίνουμε από την επίσκεψη σε αυτόν του οσίου Νίκωνα του Μετανοείτε (1997/8). Τεκμήρια του μεσαιωνικού οικισμού αποτελούν και οι χωροθετημένοι γύρω από το κάστρο υστεροβυζαντινοί ναοί, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι μονόχωροι και διατηρούνται σε ερειπιώδη κατάσταση. Ο μοναδικός ακέραια σωζόμενος ναός, ο σταυρεπίστεγος ναός των Αγίων Αναργύρων, φέρει ζωγραφικό διάκοσμο του 1325/6.

Το κάστρο Αγιονόρι The Agionori castle

Το κάστρο οικοδομήθηκε μετά την φράγκικη κατάκτηση, σταδιακά και βάσει ενιαίου σχεδιασμού.

Το κατασκευαστικό στάδιο μαρτυρούν την ανέγερση των πύργων αρχικά και των παραγραίων στη συνέχεια. Χρονική ανάλυση διαπιστώνεται και στον ανέγερση των πύργων, με τους πύργους 1 και 2, που περιλαμβάνονται κρηστωτικούς χώρους, να κατασκευάζονται πρώτοι.

Ο πύργος αποτελείται από δύο ορόφους και δωμάτιο. Στην πρώτη ορόφο διαμορφώνεται η κυριότερη, η οποία στεγάζεται με βολική οροφή, όπου αναμένεται κατασκευή για τη λήψη του νερού. Στην δεύτερη ορόφο, που φέρει επίσης βολική οροφή και κατασκευάζει για την πρόσβαση στο δωμάτιο, διαμορφώνεται περιβάλλον με την οροφή εγγεγραμμένη στο πλαίσιο των ανασταλτικών τοίχων. Η πρόσβαση στο χώρο γίνεται μέσω μικρού θύρας στον άνω τοίχο της οροφής, κατά 3,20 μ. υψηλότερα του επιπέδου της αυλής.

Το κάστρο κατασκευάστηκε μετά την φράγκικη κατάκτηση, σταδιακά, ακολουθώντας ένα προ-σχεδιασμένο σχέδιο.

Constructive features lead to the conclusion that the towers were built first, whereas the curtain walls at a later phase. A time lapse occurs also between the erection of the towers 1 and 2, containing functional spaces, and the towers 3, 4 and 5, that followed.

Tower 1 consists of two stories and a roof terrace. The first story serves as a cistern covered by a vault, with a trap-door opening for the water supply. The second story is also vaulted, with a trap-door leading to the terrace, and hosts a chapel with its shrine installed in the east wall. The entrance to the tower is secured through a small door 3.20 m. above the level of the courtyard.

